

RECENZJE, OMÓWIENIA, SPRAWOZDANIA, KOMUNIKATY

Maria Biolik
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1166-784>
e-mail: maria@biolik.pl

Marek Cybulski: *Rola nazw własnych w kształtowaniu kaszubskiej tożsamości etniczno-regionalnej. Wybrane zagadnienia.* Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Instytut Kaszubski. Gdańsk 2019, ss. 226

Liczba prac dotyczących funkcji nazw własnych w języku, historii, kulturze i życiu społecznym systematycznie rośnie. Badacze ustalają i opisują coraz to nowe funkcje nazw w różnych tekstach literackich, publicystycznych, badają funkcje nazw w wypowiedziach medialnych oraz publikacjach zamieszczanych na stronach internetowych¹. Do publikacji opisujących funkcjonalność onimów należy także wydana w 2019 r. przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie książka Marka Cybulskiego o roli nazw własnych w kształtowaniu kaszubskiej tożsamości etniczno-regionalnej.

W pracy tej ogładowi poddano różne kategorie nazw własnych, przydatne w kształtowaniu światopoglądów i wykorzystywane w utrwalaniu tożsamości językowo-kulturowej mieszkańców Kaszub. Sam wyraz *tożsamość* tworzy w języku polskim różne kolokacje (Popielarczyk-Pałęga 2018) i ma wiele znaczeń. Językoznawcę może zainteresować fakt, że rzeczownik ten jest derywatem transpozycyjnym, należącym do kategorii nazw cech abstrakcyjnych. Jego struktura powstała w wyniku syntaktycznego przekształcenia przymiotnika *tożsamy* na rzeczownik o tym samym znaczeniu. Formantem, który został wykorzystany w tym procesie, był sufiks *-ość*, tworzący w sposób prawie kategoriaalny odprzymiotnikowe rzeczowniki, por. *aktualność*, *mądrość*, *pracowitość*, *starość*. W tym wypadku rzeczownik *tożsamość* można

¹ Por. obszerną monografię: *Funkcje nazw własnych w kulturze i komunikacji*. Red. I. Sarnowska-Giefig, M. Balowski, M. Graf. Poznań 2015.

definiować parafrazą ‘bycie tożsamym’. Przymiotnik *tożsamy* od XIX w. używany był w znaczeniu ‘ten sam lub taki sam’, w XVIII w. miał formę *tosamy* ‘identyczny’ i składał się z wyrazu *to* ‘ten’ i *sam*. Wyraz *tożsamość* to ‘identyczność’, podobnie jak dawniejsze *tosamość* (Boryś 2005: 639). W kształtowaniu *tożsamości* / *identyczności etniczno-regionalnej* ważna jest tożsamość indywidualna, czyli poczucie przynależności do grupy, identyfikacja z określoną społecznością etniczną, lokalną, regionalną bądź narodową. W pracy M. Cybulskiego termin ten tworzy kolokacje dotyczące tożsamości etnicznej, regionalnej, kaszubskiej, narodowej, religijnej i ma na celu poprzez nazwy własne tę tożsamość rozwijać.

Problem kaszubskiej tożsamości etniczno-regionalnej należy rozpatrywać w szerszym kontekście językowym, socjolingwistycznym, etnolingwistycznym i historycznym (Latoszek 1997; Breza 1997; Handke 1997), niż przedstawia to M. Cybulski, mając również na uwadze miejsce funkcji tożsamościowej wśród innych funkcji języka i wypowiedzi analizowanych w ramach językoznawstwa funkcjonalnego. W książce Marka Cybulskiego zostały pominięte zagadnienia ogólne dotyczące miejsca funkcji tożsamościowej wśród innych funkcji proprialnych, jak też zabrakło ustaleń teoretycznych, analizujących funkcje onimiczne wśród innych funkcji języka i wypowiedzi. Autor zakłada obligatoryjność funkcji tożsamościowej w polskim systemie onimicznym, stara się wykazać, że to funkcja usługowa w kształceniu kaszubskiej tożsamości etniczno-regionalnej i ogranicza jej zakres do wybranych przykładów.

Książka Marka Cybulskiego nie jest typową monografią. Zawiera krótki wstęp i dwanaście odrębnych artykułów. Ich motywem przewodnim są obecne w jednostkach proprialnych Kaszub elementy funkcji tożsamościowej w odniesieniu do jej odmiany etniczno-regionalnej. Jak czytamy we wstępie, siedem tekstów zamieszczonych w pracy „zostało przygotowanych specjalnie do tej książki, pięć zaś stanowi przedruk [...] wcześniejszych artykułów” (Cybulski 2019: 11). Brakuje zakończenia zawierającego podsumowanie wcześniej przedstawianych tez.

Dwa pierwsze rozdziały pracy dotyczą tożsamości etniczno-regionalnej w kaszubskiej kulturze ludowej. W pierwszym z nich: „Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej Bernarda Sychty jako źródło informacji o kaszubskich mikrotoponimach” (s. 13–38) zawarto omówienie mikrotoponimów wyekscerpowanych ze słownika Bernarda Sychty. Omawianych onimów nie poddano szczegółowej analizie i klasyfikacji onomastycznej, ale opatrzone obszernymi komentarzami etnograficznymi i historycznymi. Kolejno wymieniane są nazwy różnych mikrotoponimów: pól, ról, niw i odłogów, łąk i pastwisk, lasów, błot i bagien, jezior i stawów, pojedynczych wzniesień i pasm górskich oraz dolin, dróg, kamieni przydrożnych i głazów narzutowych.

Drugi szkic: „Funkcja tożsamościowa etymologii ludowych” (s. 39–80) powstał na podstawie artykułów pisanych wspólnie z Ewą Rogowską-Cybulską i ukazuje funkcję tożsamościową nazw własnych na podstawie etymologii ludowych (pseudonaukowych) rozpowszechnionych w środowiskach wiejskich. Autor zwraca uwagę, że funkcję tę pełnią te ludowe etymologie nazw własnych, które są dobrze rozpowszechnione i rozpoznawalne w danym środowisku. W tekście cytuje pseudoetymologie nazw miejscowych wybrane ze *Słownika* B. Sychty, z literatury regionalnej, legend i opowieści, jak też stron internetowych. Zwraca uwagę, że etymologie ludowe jednoczą mieszkańców, dają im poczucie dumy, związane z przynależnością do lokalnej wspólnoty skupionej wokół miejscowości, której nazwa, zgodnie z ludowymi wierzeniami, powstała w odległej przeszłości. Etymologie ludowe eksponują pozytywne wartości tkwiące w nazwie, podnoszą rangę miejscowości, a tym samym pełnią funkcję prestiżową.

W pierwszym z przedstawionych wyżej tekstów podano obszernie zestawienie nazw terenowych, w drugim wskazano, że „niektórym etymologiom ludowym nazw własnych” można przypisać funkcję tożsamościową, która polega na „uczynieniu znajomości etymologii ludowej danej nazwy własnej, zwłaszcza nazwy ważnej dla tożsamości danej wspólnoty (np. nazwy własnej grupy etnicznej, nazwy rodzinnej miejscowości, nazwy pobliskiego cieku lub zbiornika wodnego)” (Cybulski 2019: 41). Etymologie ludowe sprzyjają tworzeniu poczucia przynależności do tej samej grupy lokalnej i pełnią podobne funkcje jak herb miasta lub legenda o powstaniu miejscowości.

Oba przedstawione powyżej teksty zawierają elementy etnolingwistyki i próbę ukazania związku między jednostkami propriálnymi a myśleniem i zachowaniem się człowieka, jego kulturą i wyobrażeniami o rzeczywistości. Etymologie ludowe nazw własnych służą konceptualizacji obrazu świata oraz w pewien sposób kształtują psychikę ludzi, dając im przekonanie o własnej wiedzy i wartości.

Następne rozdziały książki zostały poświęcone problemom nazw własnych w procesie podnoszenia statusu językowego kaszubszczyzny. W pierwszym z nich: „Nazwy własne w pracach Rady Języka Kaszubskiego przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim” (Cybulski 2019: 81–86) omówiono zadania nakreślone w „Regulaminie Komisji Standaryzacji i Normalizacji Rady Języka Kaszubskiego” takie, jak: normalizacja nazw własnych terenowych i osobowych oraz nazw urzędów, organizacji i struktur samorządowych. Przedmiotem szczegółowych analiz są poszczególne uchwały rady, np. dotyczące wymowy i pisowni nazw instytucji działających na rzecz tożsamości językowej Kaszub, nazw państw, szczegółowych problemów fonetycznych oraz standaryzacji nazw geograficznych. Standaryzacji poddano liczne

nazwy własne o charakterze religijnym, nazwy świąt chrześcijańskich, imiona świętych, nazwy aniołów, demonów, teologicznych określeń Jezusa Chrystusa i innych nazw własnych o charakterze teologicznym, zawartych w ludowej leksyce kaszubskiej.

Kolejny rozdział „Kaszubszczyzna w nazwach firm w województwie pomorskim” (Cybulski 2019: 87–103) ukazuje, w jaki sposób właściciele wykorzystują kaszubskie wyrazy pospolite do tworzenia nazw własnych firm. Materiał obejmuje głównie nazwy handlowe i turystyczne. Jego źródłem była „Panorama firm” za lata 2005 i 2018 oraz dodatkowo szyldy i witryny lokali usługowych. M. Cybulski przedstawił w nim 40 kaszubskich wyrazów pospolitych, od których utworzono 71 różnych nazw, dotyczących 149 firm. Kaszubskie wyrazy pospolite będące tworzycem chrematonimów należały do różnych grup semantycznych, najczęściej związanych z gastronomią, turystyką i handlem. Wyekscerpowane nazwy własne dowodzą, że współczesną tendencją nominacyjną na Kaszubach jest moda na wszystko to, co ma charakter regionalny, związany z rewitalizacją kaszubszczyzny i budowaniem tożsamości etnicznej związanej z przynależnością do kaszubskiej wspólnoty językowo-kulturowej. Można wspomnieć, że o funkcji tożsamościowej w kaszubskich chrematonimach pisała wcześniej Małgorzata Klinkosz (Klinkosz 2018).

Dwa następne rozdziały zostały poświęcone nazwom ulic. Pierwszy z nich „Kaszubi i Kaszuby w nazwach ulic Trójmiasta” (Cybulski 2019: 104–118) zawiera analizę urbonimów Gdańska, Gdyni i Sopotu. Wybrano takie onimy, które w swojej strukturze zawierają wyrazy lub nazwy własne związane z Kaszubami. Hodonimy te, jako znaki językowe, przechowują treści kształtujące polską i kaszubską pamięć zbiorową oraz świadomość historyczną. Zebrany materiał poddano typologii semantyczno-motywacyjnej. Autor wydzielił grupy nazw, które upamiętniają osoby związane z Kaszubami i literaturą pomorską, nazwy upamiętniające bohaterów historycznych z odległej przeszłości, nazwy utworzone od nazw formacji wojskowych, zbiorowych bohaterów wydarzeń historycznych, mitonimów, postaci literackich oraz od nazw miejscowości i obiektów geograficznych położonych na Kaszubach. Należy przyjąć, że nazwy ulic, jako teksty utrwalone na ulicznych tabliczkach, zawierają wartości ważne dla mieszkańców i są narzędziem przydatnym w kształtowaniu tożsamości regionalnej Kaszubów.

Drugi z rozdziałów „Pamiętkowe nazwy ulic Kościerzyny, jako nośnik pamięci zbiorowej i tożsamości etniczno-regionalnej” (Cybulski 2019: 119–131) obejmuje wybrane urbonimy Kościerzyny. Autor udowadnia w nim, że pamiętkowe nazwy ulic zawierają treści regionalne, które służą budowaniu tożsamości etnicznej. Pojęciem przewodnim tekstu jest termin: *pamięć*

zbiorowa. Główne tezy pamięci zbiorowej, jako problemu współczesnej nauki, głównie socjologii, zostały omówione za publikacją Barbary Szackiej (2006) i innych badaczy opisujących nośniki historycznej pamięci zbiorowej (por. np. Hawrysz 2016).

Zawarta w pojęciu pamięci zbiorowej funkcja tożsamościowa jest ważna dla mieszkańców miasta, bo nawiązując do przeszłości, tworzy nową teraźniejszość. Świadomość wspólnej przeszłości, jak podkreśla Autor, wpływa na emocje ludzi, jest źródłem pozytywnych wartości, symbolem postaw aprobowanych przez daną społeczność. W tekście omówiono łącznie 103 nazwy własne o charakterze pamiątkowym. Sposób ich funkcjonowania został przedstawiony w pięciu klasyfikacjach o charakterze kulturowym. Zastosowane podziały obejmują treści: ze względu na rodzaj upamiętnianego obiektu, upamiętnianą ludzką aktywność, upamiętniany okres historyczny, zasięg upamiętnianych treści, związek z Kościerzyną i ziemią kościerską. Zastosowane podziały są dość oryginalne, ale należy pamiętać, że wśród pamiątkowych nazw ulic dominują plateonimy, pochodzące od antroponimów (imion i nazwisk) mających jednostkowych nosicieli, i tych jest najwięcej. W związku z tym te same nazwy powtarzają się w kolejno wydzielanych grupach, np. Władysława Broniewskiego w klasyfikacji ze względu na rodzaj upamiętnianego obiektu (s. 121), ze względu na upamiętnianą sferę ludzkiej działalności (s. 123), ze względu na upamiętniany okres literacki (s. 126), ze względu na zasięg znajomości upamiętnianych treści (s. 127). Nazwy tej nie zawiera tylko klasa utworzona ze względu na związek patronów nazw ulic z Kościerzyną i ziemią kościerską. Można oczekiwać, że właśnie ta grupa nazw powinna najlepiej realizować postulat budowania tożsamości etniczno-regionalnej.

Należy wspomnieć, że nazwy ulic Kościerzyny były wcześniej przedmiotem badań Edwarda Brezy (1973: 7–25), który wśród innych typów semantyczno-motywacyjnych wskazywał na urbonimy pamiątkowe, nadane na cześć sławnych Polaków, działaczy kaszubskich i postaci lokalnych.

Następny, krótki fragment książki nosi tytuł: „Treści etniczno-regionalne w nazwach gimnazjów na Kaszubach” (Cybulski 2019: 132–140). Przedstawiony szkic obejmuje nazwy własne szkół gimnazjalnych. Autor zwraca w nim uwagę na strukturę gramatyczną onimów, z obligatoryjnym członem utożsamiającym, którego centrum stanowi rzeczownik *gimnazjum* z przydawką lokalizującą w postaci wyrażenia przyimkowego z nazwą miejscowości w miejscowniku, np. *Gimnazjum w Mostach* lub z dodatkowymi określeniami rzeczownika *gimnazjum*, np. *Publiczne Gimnazjum w Nowej Karczmie*, *Niepubliczne Gimnazjum w Pucku*, *Salezjańskie Gimnazjum w Rumii* itd., a gdy w danej miejscowości znajduje się kilka szkół tego samego

typu, opatruje się je numerami, np. *Gimnazjum nr 2 w Bytowie*. Więcej treści o charakterze regionalnym zawiera człón odróżniający, najczęściej o charakterze pamiątkowym. Patronami gimnazjów na Kaszubach były osoby świeckie związane z tym regionem, jak: Antoni Abraham, Aleksander Majkowski, Rozalia Narloch, Lech Wałęsa i in. oraz duchowni, jak ks. Bernard Sychta, proboszcz parafii w Pawłowie, poeta kaszubski Antoni Pepliński i in. Oprócz patronów indywidualnych gimnazja na Kaszubach miały patronów zbiorowych, np. *Gimnazjum im. Obrońców Helu w Helu*, *Gimnazjum Publiczne im. Pisarzy Kaszubsko-Pomorskich w Luzinie*, *Publiczne Gimnazjum im. Morskiego Dywizjonu Lotniczego w Pucku* itd.

Patronów nazw szkół i innych instytucji na Kaszubach opisywał E. Breza w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. W tamtym okresie jako patrona nazw instytucji wybierano najczęściej Józefa Wybickiego. Na terenie powiatu kościerskiego jego antropimiony upamiętniały takie instytucjonalizmy, jak: *Księgarnia „Dom Książki” im. J. Wybickiego w Kościerzynie*, *Powiatowy Dom Kultury im. J. Wybickiego w Kościerzynie*, *Liceum Ogólnokształcące im. J. Wybickiego w Kościerzynie* oraz *Szkoła Podstawowa im. J. Wybickiego w Będominie* i *Technikum Rolnicze im. J. Wybickiego w Bolesławowie* (Breza 1973: 22–23). Jak wynika z badań M. Cybulskiego, Józef Wybicki był także wybierany na patrona gimnazjów. Jego imię nosiły: *Gimnazjum im. Józefa Wybickiego w Staniszewie* i *Gimnazjum w Zespole Szkół im. gen. Józefa Wybickiego w Parchowie* (Cybulski 2019: 135).

Należy podkreślić, że Autor zauważył, że obok funkcji tożsamościowej w nazwach gimnazjów była zawarta funkcja edukacyjna. Wokół patronów szkół gimnazjalnych i symboli szkoły, takich jak: sztandar, logo, hymn, skupiały się treści wychowawcze i kształcące, ważne w utrwalaniu tradycji regionalnych.

Kolejny fragment książki został poświęcony nazwom własnym upamiętniającym Aleksandra Majkowskiego. Należą do nich nazwy ulic, placów, rond, bulwarów, nazwy szkół, instytucji, firm, organizacji pozarządowych, a nawet tytułów książek, w których komponentem jest antropimion pisarza. Wszystkie opisywane elementy własne, związane z imieniem i nazwiskiem Aleksandra Majkowskiego, mają charakter regionalny, nie występują poza Kaszubami i Pomorzem.

Kolejne trzy rozdziały zawierają analizę funkcji tożsamościowej w wybranych nazwach własnych powiązanych z gniazdem etymologicznym wyrazów *Kaszuby* i *kaszubski*. Nazwy te, jak dowodzi M. Cybulski, tworzą bogaty i zróżnicowany obraz powiązań onomastycznych z tradycją i historią regionu. Pierwszy z nich: „Przymiotnik kaszubski w nazwach firm i instytucji” (Cybulski 2019: 148–158) ukazuje nazwy, wyekscerpowane ze źródeł interne-

towych, w których strukturze, jako jeden z członów, występuje przymiotnik *kaszubski*, np. *Karczma Kaszubska*. Przymiotnik *kaszubski* może sytuować położenie obiektu na terenie Kaszub, np. *Kaszubskie Biuro Nieruchomości*, może oznaczać obiekty właściwe Kaszubom, jako regionowi geograficznemu: *Kaszubska Hodowla Pstrąga*, odwoływać się do obrazu Kaszub, jako regionu etnograficznego o swoistej kulturze materialnej i niematerialnej typu ludowego, np. *Kaszubski Zespół Pieśni i Tańca, Haft Kaszubski*. Badacz zwraca uwagę także na to, że wśród firmonimów pojawiają się nazwy, w których przymiotnik *kaszubski* występuje w znaczeniu ‘odnoszący się do Kaszub jako jednego z regionów europejskich’, jak np. w nazwie *Europejskie Spotkania Kaszubskie. Fundacja*.

W drugim tekście: „Funkcja tożsamościowotwórcza wyrazów należących do gniazda słowotwórczego nazwy własnej *Kaszuby* w wejherowskich inskrypcjach pamiątkowych” (Cybulski 2019: 159–177) M. Cybulski opisał napisy pamiątkowe przestrzeni publicznej Wejherowa. Wskazał, że w kształtowaniu tożsamości etniczno-regionalnej ważne są treści i forma inskrypcji pamiątkowych. Inskrypcje pamiątkowe zawierają informacje dotyczące tego, komu lub czemu poświęcona jest dana tablica, dlaczego napis pamiątkowy pojawił się w tym miejscu, z jakiej okazji nastąpiło upamiętnienie, kto był fundatorem i twórcą obiektu oraz mogą zawierać dodatkowe komentarze, cytaty lub maksymy dotyczące aktu upamiętnienia.

Jak wiadomo, etniczne nazwy własne i choronimy umieszczane w publicznej przestrzeni regionu są manifestacją własnej tożsamości. Mają one znaczenie symboliczne, a ich użycia są rzeczywistym świadectwem istnienia mniejszości, umacniają ją i sprzyjają jej rozwojowi (Rzetelska-Feleszko 2006: 66–69).

W kolejnym tekście: „Chcemë jak Drzédzón ti zemi wiérny bëc. O etniczno-regionalnej funkcji tożsamościowej nazw własnych w hymnach szkolnych na kaszubach” M. Cybulski (2019: 178–198), na przykładzie nazw własnych zawartych w hymnach szkolnych, wskazał na występujące w nich elementy proprialne, kształtujące patriotyzm i określające przynależność do grupy społeczno-kulturowej. Zawarte w programach wychowawczych szkół konotacje, typu: *wieź z krajem ojczystym, poszanowanie dla dziedzictwa narodowego regionu, innych kultur* znajdują swoje odniesienie w postaci nazw własnych zawartych w hymnach szkolnych, jak: *Polska, Polak, Kaszub, Bałtyk, Tatry*. W kształtowaniu tożsamości kaszubskiej ważną rolę odgrywają zawarte w hymnach odniesienia emocjonalne, symbolizowane poprzez nomina propria rodzinnych wsi lub miast, jak *Brusy, Lipusz, Reda, Pomlewo, Słupsk, Dziemiany, Gdynia, Hel, Westerplatte*, nazw rzek: *Wisła, Biała, Słupia, Czarna Woda, Bychowska Struga, Łupawa, Łeba*, rzadziej

większych obszarów geograficznych: *Kępa Oksywska*, *Wyżyna Gdańska*, *Puszcza Darzłubska* lub zawarte w hymnach antroponimy patronów szkół: *Abraham*, *Wybicki*, *Jakub Wejher*, *Jan Drzeżdżon*, *Majkowski* itd. Zadaniem nazw własnych zamieszczanych w hymnach jest ułatwienie identyfikacji młodzieży z wartościami pożądanymi w konotacjach wychowawczych szkoły.

W końcowym rozdziale monografii: „Obraz Gdańska w słownikach kaszubszczyzny literackiej (na podstawie użyc jej nazwy)” M. Cybulski opisał miasto na podstawie dwóch słowników literackich kaszubszczyzny: Stefana Ramuła i Eugeniusza Gołąbka. Nazwa własna *Gdańsk*, zawarta w cytatach słownikowych, ukazuje obraz miasta z perspektywy przestrzennej i społecznej. Jest to obraz odmienny i trudno go porównywać, bowiem słowniki powstały w innych warunkach historycznych, politycznych i społecznych.

Pracę Marka Cybulskiego kończą informacje bibliograficzne przedruku pięciu zawartych w niej artykułów oraz dość bogata bibliografia obejmująca różnorodne publikacje i wykaz stosowanych skrótów. Należy podkreślić, że Marek Cybulski ukazał w swojej książce dorobek gdańskiego środowiska językoznawczego oraz prace własne i swojej żony Ewy Rogowskiej-Cybulskiej.

W książce brakuje podsumowania chociażby stwierdzającego przydatność sfery proprialne języka w odtwarzaniu dyskursu tożsamościowego, kształtowaniu wspólnotowej tożsamości etniczno-regionalnej czy przydatności nazw własnych w utrwalaniu pamięci zbiorowej, uznawanej często przez badaczy za najważniejszy składnik poczucia przynależności grupowej lub tożsamości / identyczności etniczno-regionalnej.

Literatura

- Boryś A. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków 2005.
- Breza E. (1973): *Nazwy ulic, placów i domów w niektórych miejscowościach powiatu kościerskiego*. „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze” 2, s. 7–25.
- Breza E. (1997): *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego*. [W:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*. Red. J. Zieniukowa. Warszawa, s. 247–257.
- Sarnowska-Gieffing I., Balowski M., Graf M., (red.) (2015): *Funkcje nazw własnych w kulturze i komunikacji*. Poznań.
- Handke K. (1997): *O polszczyźnie regionalnej Pomorza*. [W:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*. Red. J. Zieniukowa. Warszawa, s. 293–301.
- Hawrysz M. (2016): *Kategoria Innego jako element dyskursu tożsamościowego w średniopolskich katalogach władców – perspektywa krzyża*. „Poznańskie Studia Polonistyczne, Seria Językoznawcza” 23 (43), nr 2, s. 37–51. DOI: 10.14746/pspsj.2016.23.2.3.
- Klinkosz M. (2018): *Funkcja tożsamościowa kaszubskich chrematonimów w przestrzeni aglomeracji – plan identyfikacyjny i komunikacyjny*. [W:] *W poszukiwaniu tożsamości językowej*. T. III. Red. Ż. Śladkiewicz i K. Wądołowska-Lesner. Gdańsk, s. 79–89.

- Latoszek M. (1997): *Świadomość językowa i kulturowa Kaszubów w kontekście typów orientacji temporalnych i uwarunkowań historyczno-geograficznych*. [W:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*. Red. J. Zieniukowa. Warszawa, s. 185–203.
- Popielarczyk-Pałęga A. (2018): *Tożsamość narodowa, tożsamość etniczna, identyfikacja narodowa jednostki. Rozważania metodologiczne na przykładzie środowisk polonijnych*. „Łódzkie Studia Teologiczne”. T. 27, z. 3, s. 1–15.
- Rzetelska-Feleszko E. (2006): *W świecie nazw własnych*. Warszawa–Kraków.
- Szacka B. (2006): *Czas przeszły, pamięć, mit*. Warszawa.

